

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

dr Justyna Hanna Budzik
dr hab. Ewa Ogłóza
Interdyscyplinarne Centrum Badań nad Edukacją Humanistyczną

**To, co drzewa skrywają pod ziemią, przeniesione do galerii sztuki.
Rozmawiamy i dyskutujemy o „Rhizopolis” Joanny Rajkowskiej**

Czas trwania zajęć: 90 minut (osoba prowadząca zajęcia wybiera ćwiczenia z listy poniżej)

Uczestnicy: przede wszystkim uczennice i uczniowie szkoły ponadpodstawowej, a także starszych klas szkoły podstawowej

Uzasadnienie tematu:

Uważamy, że warto porozmawiać z uczniami o wystawie (instalacji) Joanny Rajkowskiej, która miała miejsce w 2021 roku w warszawskiej Zachęcie. Na stronie galerii jest wiele zdjęć, filmów, nagrań wykładów i wywiadów, artykułów. Wszystkie materiały można i warto wykorzystać¹.

¹ - [informacje o wystawie ze strony Zachęty](#)
- [informacja o wystawie ze strony Artystki](#);
- [film z wystawy](#); premiera 7 III br. (ok. 5 min.);
- teksty ze strony Zachęty:

<https://zacheta.art.pl/pl/mediateka-i-publicacje/z-urszula-zajaczkowska-rozmawia-joanna-rajkowska>
<https://zacheta.art.pl/pl/mediateka-i-publicacje/jednorodna-zgryzota-siedem-uwag-dla-mieszkancow-rhizopolis>
- **recenzje:**
<https://przekroj.pl/kultura/niebo-z-korzeni-czyli-mogila-krola-stworzenia-stach-szablowski>
<https://prestoportal.pl/wystawa-o-zapachu-trocin-recenzja-rhizopolis-joanny-rajkowskiej-w-zachecie>
<https://www.pismowidok.org/pl/archiwum/2021/29-obrazy-i-wyobrazenia-rasy-historie/nie-istnieje-nic-innego-niz-zalezność>

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Artystka, instalacja i jej temat zasługują na uwagę – w kontekście z jednej strony rozważań o roli drzew w powstrzymaniu i spowalnianiu katastrofy klimatycznej, z drugiej – wprowadzaniu elementów przyrody do sal wystawienniczych lub przestrzeni miejskich oraz obecności wątków przyrodniczych we współczesnej humanistyce.

Cele ogólne i operacyjne:

- w zakresie wiedzy - podanie uczniom informacji lub zachęcenie do ich samodzielnego wyszukiwania (o artystce, osiemnastoletniej palmie, wystawie w Lublinie oraz Rhizopolis); przywołanie (przypomnienie) przyrodniczej wiedzy (we współpracy z nauczycielami innych przedmiotów) o budowie, rozwoju, znaczeniu drzew;
- w zakresie umiejętności – kształcenie, rozwijanie dyspozycji intelektualnych i sprawności językowych – w odniesieniu do „czytania” wystaw i tekstów literackich oraz popularnonaukowych, wypowiedzenia się w rozmaitych formach o tym, co zobaczyli i przeczytali uczniowie, stawiania pytań sobie oraz innym osobom, wchodzenia w role w ramach umowy dramowej;
- w zakresie postaw (wobec przyrody, sztuki, innych ludzi i planety) – zachęcanie do debatowania nad współodpowiedzialnością wszystkich – nastolatków, nauczycieli, artystów, naukowców i innych członków społeczeństw – w trosce o te elementy przyrody, które mogą zapobiec katastrofalnym skutkom ociepleni planety, zmniejszyć jego rozmiary; wzbudzanie troski, ciekawości, odpowiedzialności oraz szacunku.

Katarzyna Bojarska „Nie istnieje nic innego niż zależność”. Refleksja o historyczności. [Porównanie dwu wystaw: „Rhizopolis” Joanny Rajkowskiej oraz „Tu Muranów” w Muzeum Polin]

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Źródło: <http://www.rajkowska.com/rhizopolis/>

Propozycje ćwiczeń, metod, form i technik pracy (do wyboru przez osobę prowadzącą zajęcia):

1. **Wywiady** – z artystką; z widzami, którzy oglądają wystawę:
Co artystka mówi poprzez dzieło? Do jakich refleksji chce skłonić widzów? Jakie emocje w nich wzbudzić? (Wejście w rolę artystki, w rolę widzów: dyskusja w kręgu).
2. **Pytania do dyskusji, które stawiają uczestnicy zajęć** – do wystawy, do Artystki, do zwiedzających czy oglądających²:
 - Wywiad z kimś w roli autorki wystawy.

² Studenci filologii polskiej otrzymali zadanie postawienia pytań do artystki i widzów. Bardzo ciekawe rozwiązania zadania posiadają autorki artykułu. Zadanie dla studentów: Proszę postawić **pytania** (do 10) – do wystawy, do Artystki, do zwiedzających czy oglądających. Może poszukają Państwa odpowiedzi, rozmawiając ze sobą w grupie.

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

- Wywiad z widzami; ktoś w roli dziennikarza. Sonda, wywiad dłuższy z dwiema, trzema osobami.
 - Dyskusja w kręgu o wystawie - symbolika tego na dole i tego co w górze?
 - Czy karpie drzew mogą dać schronienie? Czy tworzą cmentarzysko, kojarzą się z cmentarnymi parkami lub mogiłami w lesie? Czy dom człowieka może być pod korzeniami drzew? Czy zawieszenie karpów na suficie, powstanie sklepienia – dowartościowuje drzewa, sakralizuje je, przypomina katedrę gotycką?
 - Jaką wartość ma to, co martwe?
 - Dlaczego ludzie wycinają drzewa, lasy?
 - Jak ich ludzi powstrzymać przed wycinką?
 - Świat podziemny – naszym niebem?
 - Co jest pod powierzchnią ziemi?
 - Czy w razie katastrofy ratunek znajdzie się pod ziemią?
 - Co wiemy o podziemnym świecie?
 - Czy nasza wiedza ma wpływ na to, jak patrzymy na korzenie?
 - Co to jest kłącze? Co przypomina?
 - Jakie są nasze doznania w kontakcie z podziemnym?
 - Z czym? z kim? kontaktujemy się w przestrzeni „podziemnej”?
3. **Rozmowa** o tym, jak czuliśmy się w przestrzeni wystawy.

Na wystawie – prawie ciemno, ale sucho, cicho; miły zapach, ciepłe, miłe powierzchnie; czyli drzewa dają człowiekowi schronienie. **Przyjazny azyl** (?); **tam** człowiek może czuć się dobrze, bezpiecznie; odizolowany od zagrożeń, których po prostu nie widzi; wyciszony. **Ale** –przestrzeń zamknięta; odczucia klaustrofobiczne; świadomość, czego już nie ma – nieba, koron drzew, roślin, świata, który znamy; jest jak **w grobie**, smutno; żal, że były drzewa, a my ich już nie zobaczymy, nie staniemy pod koroną, nie dotkniemy pni, gałęzi, liści, nie schronimy się w ich cieniu.

4. **Ścinanie/odchodzenie drzew** – ćwiczenia z wykorzystaniem **technik dramowych**:

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

- Wchodzisz w rolę przewodnika turystycznego – spacerujesz z grupą po lesie, zwracasz jej uwagę na obiekty, procesy, wyglądy.
- Pokaż mimiką, gestem, ułożeniem ciała – co czujesz, widząc ścinanie drzewa i drzewo ścięte (smutek, przerażenie, rozpacz, bunt i inne).
- Pokaż w stop-klatkach) sytuacje: przed wycinką, w jej trakcie, po niej.

5. Ćwiczenia **filmowe**:

- Kręcenie filmu – przed, w trakcie, po ... utrwalanie procesu ścinania. Co było z tymi drzewami? Co będzie?
- Napisz scenariusz sceny filmowej, która mogłaby się rozegrać w Rhizopolis.

6. **Twórcze pisanie**: Wyobraź sobie, że mieszkasz w pobliżu lasu. Napisz list do kogoś bliskiego, w którym przedstawiś sytuację: Był las, nie ma lasu! (Co widzisz, co wiesz, co czujesz, co chciałbyś zrobić? Co było z tymi drzewami? co będzie?).

7. **Projekt fotograficzno-dźwiękowy**: obserwacja, jak zmienia się zadrzewione miejsce w okolicy i wykonywanie zdjęć, na przykład raz w tygodniu tego samego dnia, o tej samej porze przez semestr; dogrywanie dźwięków, które towarzyszą widokowi.

8. Zadania **fotograficzne**:

- przejdź się po okolicy i sfotografuj ślady korzeni lub nowo posadzone drzewa w mieście. Jakie wnioski wyciągasz z obserwacji drzew w Twojej okolicy? Czy drzewostan jest stary czy młody? Jak dużo śladów wycinki widzisz? Czy pamiętasz, jak te miejsca wyglądały kilka lat temu? Możesz też poszukać archiwalnych zdjęć w internecie: w zasobach Google Street View, Narodowego Archiwum Cyfrowego, Cyfrowej Polski lub w lokalnych portalach.
- Idź do najbliższego lasu i sfotografuj go. Wybierz punkt widzenia (z dołu, z góry, na wprost), zbliżenie lub szeroki plan itp. Porównaj z fotografiami Pierścińskiego z cyklu [„Puszcza jodłowa”](#).

9. Obejrzyj **plakaty** Ryszarda Kai. Poszukaj informacji o miejscach, które przedstawiają te plakaty. Zastanów się, dlaczego artysta przedstawił na plakatach drzewa. Czy potrafisz te drzewa rozpoznać? Jakie znaczenia symboliczne dostrzegasz w plakatach?

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Na wybranym plakacie dorysuj (ręcznie lub komputerowo) korzenie. Jak zmienia się kompozycja, estetyka, znaczenie plakatu?

Przykładowe plakaty: [Lusławice](#), [Ameryka](#), [Sady Grójeckie](#), [Żarki](#), [Polska](#), [Biebrza](#)

10. Ćwiczenie **plastyczne**: Narysuj lub namaluj co byłoby na powierzchni, gdyby pokazane karpki były nadal korzeniami drzew.

11. Bądź **drzewem**.

- Zapoznaj się z opisem i filmami dotyczącymi praktyki asan w jodze. Wykonaj Vrkasana (asanę drzewa - zwróć uwagę na ewentualne przeciwwskazania opisane [tutaj](#)).
- Jak się czułaś/-eś w tej asanie? Dlaczego nazywa się ją drzewem? Jakie znaczenie miała praca nogi, na której stałaś/-eś?
- Jeśli masz taką możliwość, spróbuj wykonać asanę w plenerze, w sąsiedztwie drzew. Poproś kogoś, aby zrobił ci zdjęcie lub popatrz na fotografie w załączniku do ćwiczenia i zastanów się, w jakich aspektach człowiek w tej pozycji może przypominać drzewo.

[Komentarz: W jodze, czyli wywodzącej się ze starożytnych Indii filozofii samodoskonalenia i rozwoju, poszczególne asany (czyli pozycje ciała) mają za zadanie wzmacniać ciało, pomagają w dążeniu do równowagi fizycznej i psychicznej. Jedną z asan to asana drzewa – Vrkasana (Vrksha w sanskrycie to drzewo). Podobnie jak drzewo, asana ta powinna być dobrze ugruntowana w ziemi (mocne stanie na nodze). Pozycja ta wzmacnia mięśnie brzucha, pomaga zachować równowagę, uczy koncentracji i stabilizacji].

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Załącznik do ćwiczenia:

fot. Bartłomiej Pająk

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

Aneks

1. O innych **instalacjach** Joanny Rajkowskiej:

- „[Pozdrowienia z Alej](#)” – Palma Rajkowskiej (nagrane orędzie palmy – 18 lat; mówi Brodka)
- [list Palmy – tekst](#)
- <https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-rajkowska-pozdrowienia-z-alej-jerozolimskich>
- wystawa w **Lublinie** (2017): „[Ja do waszego nieba nie wejde](#)”; ulica Cyrulicza
- „[Pasaż Róży](#)” w Łodzi

2. Fragment eseju Stanisława **Łubieńskiego** o drzewach, zamierających, bo zabetonowanych dębach na ulicy Rakowieckiej w Warszawie, przed wyremontowanym gmachem Szkoły Muzycznej [pokręślenia Autorek scenariusza]:

Korzenie pozostają niewidoczne, nie zdajemy sobie sprawy z ich znaczenia. Tymczasem w korzeniach moglibyśmy umieścić roślinny mózg – drzewa pobierają przez nie wodę i sole mineralne, oddychają, ale też porozumiewają się z sąsiadami. I oczywiście stabilizują drzewo w gruncie. Pytamy: dlaczego się przewróciło? Czasem wystarczy sobie przypomnieć, co wydarzyło się parę lat wcześniej: przy remoncie krawężnika ktoś przeciął mu korzenie albo parkowały na nich samochody. Drzewo rzadko ginie śmiercią gwałtowną, znaki, że jego stan się pogarsza, są widoczne, ale trzeba umieć je dostrzec.[...]

Drzewa **rosnące w miastach** mają szczególnie ciężki los. Całe życie spędzają w miejscu, którego sobie nie wybrały, są wystawione na smog i zimowe solenie. Nie mogą uciec. Korzenie warszawskich drzew muszą znaleźć sposób, by **zakotwiczyć drzewo na gruzach**, ruinach miasta, które pozostały pod naszymi nogami. Drzewa żyją za wszelką cenę, rozpaczliwie walczą o każdą kroplę wody, o przestrzeń dla korzeni, ale nie protestują, nie grożą sękatymi korzeniami. Potrafią przystosować się do trudnych warunków, ale z wiekiem ich elastyczność maleje. „Starych drzew się nie przesadza” – porzekadło mówi wiele o ich naturze. Powinniśmy rozumieć je nieco szerzej – stare drzewa nie lubią zmian w otoczeniu. Od biedy można powiedzieć, że są konserwatywne.³

³ S. Łubieński: *Drzewa nie mogą uciec. Magazyn Gazety Wyborczej. Sobota, 24 lipca 2021, s. 24.*

The V4 Humanities Education for the Climate. Diagnoses – Best Practices – Recommendations [HEC]

3. O **roślinach** w galeriach sztuki (z cyklu „Nowe definicje”) Roślina, podobnie jak zwierzę, uczestniczy w historii sztuki w sposób bierny oraz aktywny. Może być narzędziem lub współtwórczynią. Drzewo, krzew, owoc, kwiat, nasiono – każdy element może być wykorzystany i przetworzony przez artystę⁴.
4. „[Studia Poetica](#)” Tom 8 (2020): Dendrografie i dendrologie literackie. Redakcja naukowa tomu: Magdalena Roszczyńska.

⁴ sztuka24h.edu.pl/?p=6234

*The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe
This project was made possible through Strategic Grant No. 22020071 from the International Visegrad Fund.*

